

Спогади

Іван Раковський

СПОМИНИ ПРО НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ*

Часи приналежності Галичини до Австрії були щасливою добою в історії нашого Наукового Т-ва ім. Шевченка. Завдяки запопадливим заходам наших послів до віденського парламента австрійське правління щедро допомагало нашому Науковому Товариству: воно звільняло Товариство від всіх податків, дало йому виключне право друку всіх шкільних підручників для українських шкіл та давало постійні допомоги, які в останньому десятилітті існування Австрії доходили до 120.000 корон річно. А в додатку, тодішній голова, проф. М. Грушевський, майже що року їздив до Києва і привозив звіттам не раз кілька, а то і більше, тисяч рублів від наших наддніпрянських багатіїв, як Чикаленко, Семиренко, Леонтович і другі, які вважали своїм обов'язком піддержувати матеріально одну нашу наукову установу. Так наше Наукове Товариство багатіло і перед першою світовою війною воно мало три великі доми у Львові (два при вул. Чарнецького, ч. 24 і 26 та т. зв. Академічний Дім при вул. Сувійського), було власником великої земельної посілості Белелуя в снітинському повіті (дар адвоката Теоф. Дембицького) та мало свою друкарню, книгарню і переплетню, що також приносили Т-ву значні доходи. Завдяки цьому наше Т-во мало тоді около $\frac{1}{4}$ мільйона австр. корон річного доходу і мало достатні засоби для розвитку своєї наукової діяльності — тоді видання одного аркуша друку wraz із папером і авторським гонораром коштувало ледви 100 австр. корон. Під світлим проводом проф. М. Грушевського наше Наукове Товариство розвивало живу, всесторонню наукову діяльність ставлячи її на європейському рівні та здобуваючи пошану для української науки в цілому культурному світі. Тому і не диво, що, коли 1912 року віденський парламент ухвалив заснувати український державний університет, тодішній міністер освіти запевнив наших парламентарних послів, що з хвилею заснування згаданого українського університету наше Наукове Т-во ім. Шевченка буде урядово признане Українською Академією Наук.

На жаль 1914 р. вибухла перша світова війна, яка закінчилася розвалом Австрії та приділенням західно-українських земель до

* Висловлюємо щире подяку інж. Мирославі Раковському за передавання до друку в У.І. спогадів проф. д-ра І. Раковського про НТШ. Спогади друкуємо без правописних змін.

Польщі. Польське правління відразу зайняло вороже становище супроти нашого Наукового Т-ва; воно перш за все відібрало всі «привілеї» Т-ва, а саме державну допомогу, звільнення з податків і друк шкільних книжок. Таким чином наше Т-во мусіло обмежитися на власні доходи із своїх маєтностей і підприємств, а з причини загальної післявоєнної матеріальної скрути і девальвації гроша ці доходи були невеличкі. Вони вистарчали ледви на покриття коштів адміністрації. Видатки на наукову діяльність, головно видання «Записок» і «Збірників» Секцій покривало наше Т-во зразу засобами заощадженими в давних добрих часах, а коли ці швидко вичерпалися, вже перший післявоєнний Виділ Т-ва, під головуванням д-ра Василя Щурата (1920—1922 р.) був змушений продати майже цілу маєтність Белелуї, щоб уможливити продовження наукової діяльності. Щоб рятувати наше Т-во від дальшої випродажі, черговий голова, проф. К. Студинський, здобув значнішу допомогу від Української Академії Наук в Києві. Це було причиною, що краєва польська влада почала відверто змагати до знищення нашого Наукового Товариства, як установи большевицької або бодай прихильної большевизмові. Наслідком цього проф. К. Студинський не міг даліше проводити Товариством і Загальні Збори мусіли вибрати іншого голову.

Черговий Виділ, з головою д-ром Володимиром Левицьким (1930—1935) станув перед важким завданням: рятувати від загину українську науку в межах польської держави. Власних засобів до продовження і розвитку наукової діяльності не було ніяких; шукати помочі в київській Українській Академії Наук не було можливим, раз для того, що це давало польській владі вигідну підставу вважати наше Наукове Т-во радянофільською установою, а по друге тому, що на Радянській Україні, після ославленого процесу Союзу Визволення України і розгрому всіх українознавчих установ при Всеукраїнській Академії Наук та після винищення всіх визначних і заслужених дослідників-українознавців, запанувала Московщина.

Українську Академію Наук перемінено на Академію Наук Радянської України, якої наукові праці, докладно бережені перед усяким «українофільством» та перед «націоналістичними ужилами», були друковані переважно російською мовою. Змосковцена київська Академія Наук з 1929 роком зірвала всі зносини з нашим Науковим Товариством, перестала присилати нам свої видання та не відповідала на ніякі наші письма. Новий Виділ Товариства старався зробити цю нашу установу самовистарчальною, зменшуючи до крайньої можливості адміністративні видатки зменшенням числа урядовців, обниженням платні тим урядовцям, які ще залишилися та підвишуючи чинші мешканцям своїх домів, оскільки це було можливим, з огляду на закон охорони льокаторів. Одначе всі ці засоби не довели до бажаної мети, наукова діяльність нашого Т-ва упадала все далі й далі, а знеохочені тим члени його управи уступили і 1935 року Загальні Збори вибрали новий Виділ під моїм проводом.

Нововибраний Відділ станув на цьому становищі, що така поважна наукова установа, як наше Товариство, може поставити свою наукову діяльність тільки при визначній допомозі держави, та що власне польська держава є обов'язана за важкі мільйони здирані з українського народу титулом податків, відповідно піддержувати культурну працю нашого народу, а перш за все діяльність його одинокого і заслуженого наукового товариства. З метою здобути таку належну піддержку у польського правління, наше Наукове Т-во вислало своїх відпоручників до Варшави,** де вони прем'єрові міністрів та міністрам освіти і внутрішніх справ з'ясували коротко, що таке уявляє собою наше Наукове Т-во, які його дотеперішні здобутки та його потреби; вони предложили їм відповідні меморіяли і намагалися виеднати піддержку для дальшого розвитку нашої науки, задля чого необхідними мали б бути: привернення Науковому Т-ву державних допомог і привілеїв, які воно мало за австрійських часів, заснування державного Наукового Інституту Українознавства та заснування українського університету. Всі згадані достойники польського правління обіцяли піддержувати наукову діяльність нашого Т-ва та запевнювали що будуть старатися заспокоїти всі згадані потреби нашої науки. Так само обіцяли заопікуватися нашим Т-вом Ю. Єндржесвич, дотогочасний міністер освіти та його дружина Цезарія, відома дослідниця на полі слов'янознавства, яка була дійсним членом філологічної Секції НТШ. Видимим знаком цієї нової прихильности польського уряду було уділення маленької допомоги 12 000 золотих річно та пізніша тостина міністра освіти Свентославського в Науковому Т-ві, в часі його побуту у Львові.

Але в засаді треба було рятувати науку від знидіння власними силами нашої української суспільности. Це було прямо народним обов'язком наших фінансових і господарських установ. Після обговорення дотичної справи з представниками кожної установи з осібна, запрошено голови згаданих установ на спільну нараду дня 20 жовтня 1937 року, на якій вирішено дати нашому Т-ву потрібну допомогу під умовою, що воно видавати буде також і речі пристосовані і потрібні для нашого загалу. Тоді наше Т-во почало видавати загально доступний місячник «Сьогочасне і Минуле», присвячений українознавству, який під умілою управою проф. В. Сімовича відразу станув на висоті свого завдання. Відповідно до цього становища згаданих установ рішено видати цілу низку підручників українознавства, а перш за все: граматику і словник української мови, історію Галицько-Волинського Князівства та альбом пам'яток княжих часів. Приготовлення згаданих праць поручено відповідним спеціалістам. Незалежно від цього наладнання збірної допомоги, поодинокі наші економічні установи давали нашому Науковому Т-ву значніші пожертви на особливі цілі. Наприклад Центросоюз і Ревізийний Союз Українських Ко-

** Відпоручниками Т-ва у Варшаві, дня 28 травня 1935 р., були: голова Т-ва, інж. Ю. Мудрак, та інж. Е. Храпливий.

оператив покрили кошти видання 4-ох перших чисел місячника «Сьогодні і Минуле» — у висоті 8000 зол., а тернопільська кооператива «Будучність» жертвувала 4000 зол. на започаткування перекладу старокраїнських літописів.

Ось так в тих важких часах мало наше Наукове Т-во своїх особливих добродіїв, які щедро допомагали йому сповняти його завдання. Таким особливим добродієм нашого Т-ва був Митрополит Андрій, граф Шептицький. Ще 1934 року він утворив із кедринового лісу на горі Яйце, коло Підлютого, урядово признаний заповідник, уладив і забезпечив відповідно його удержання та дарував його Науковому Т-ву. Крім цього Митрополит Андрій зобов'язався покривати видатки, необхідні для всестороннього наукового розсліду цього заповідника дослідниками-спеціалістами, а коли довідався, що наше Т-во не має достатніх засобів на негайне друкування дотичних праць, запевнив засоби видання чергових Збірників Мат.-Прир. Секції нашого Т-ва.

У міжчасі відношення крайової польської влади цілком не змінилося, а навпаки, послідовно ставало чим раз більш неприхильне. Скарбова дирекція постійно підвищувала всі податки, наложені на Т-во, так що воно, хоч і діставало державну допомогу у висоті 12 000 золотих річно, мало постійний дефіцит в висоті щонайменше 1000 зол. місячно. Особлива уважливість скарбової влади супроти нашого Т-ва доходила до цього, що коли воно не заплатило точно на час наложеної драчі, то негайно на другий день приходив до канцелярії ексектор і «фантував» всю обстановку до машинок до писання включно.

Не менше щиро опікувалася Науковим Товариством також і львівська поліція. Вона казала собі предклатати до цензури відбитки всіх видань (наукових!) нашого Товариства, які були в друку і передержуючи надто довго вже видрукувані праці «спинювали» їх видання. Вершком цього переслідування крайової польської влади були заборона відкриття уладженої вже лемківської виставки та конфіскація чергового ХХХІІІ-ого Збірника Мат.-Природничої Секції. Бажаючи показати нашій суспільності багаті етнографічні матеріали, заховані в схоронищах, із-за недостачі місця, а при цьому придбати матеріальні засоби на вдержання і дальший розвиток нашого Етнографічного Музею, його дбайливий директор, д-р Ярослав Пастернак, задумав уладити цілу низку вистав, з яких кожна наглядно представляла етнографічні властивості та побут населення поодиноких земель нашої широкої Батьківщини. На початку вибрано Лемківщину та у всіх залах Музею розложено систематично гарні експонати, що давали наглядний образ ноші, побуту та мистецтва цієї цінної і нам так дорогої частини українського народу. Для доповнення наших багатих дотичних збірок визначено деякі цікаві експонати з провінційних наших музеїв і польських етнографічних музеїв в Кракові і Варшаві, з якими наш музей стояв в приятних зносинах. Щоб нашу Лемківщину, як слід зобразити не лиш мертвими експонатами, але і живим словом, приготовано низку викладів, доступних для всього нашого громадянства, в яких дотичні наші дослідники мали наглядно представити природу Лем-

ківщини, та особливі властивості расові, мовні, етнографічні й етнологічні наших лемків. Вистава враз із згаданими викладами мала відбутися в днях від 5 березня до 15 квітня 1939 р. й управа Музею з обов'язку мусіла повідомити на тиждень наперед львівську поліцію про отворення згаданої виставки та низку дотичних викладів. На це повідомлення поліція 2 березня 1939 р. заборонила отворення виставки та проголошення зголошених викладів «із огляду на безпеку і публічний порядок». Воевода не узгляднів внесений відклик і потвердив згадану заборону. Таким способом великий вклад праці пішов на марно, гарний культурний задум знівечено, а при цьому Наукове Т-во понесло майже 1 500 зол. втрати. Розуміється, що польській владі ходило власне про те, щоби унеможливити культурну працю нашого Наукового Т-ва та спричинити йому матеріальні втрати, бо-ж ясно, що наша лемківська вистава і злучені з цим популярно-наукові виклади ніяким чином не могли загрожувати публічній безпеці і публічному порядку. Дотично цього дуже знаменна станвище зайняла польська преса: її більшість прийняла звістку про згадану заборону з великою радістю, бо мовляв лемки не є українці, а тільки зукраїнізоване польське плем'я і для того український етнографічний музей не має права улаждувати лемківської вистави. На сором польській культурі такі брехливі погляди висказували і підписували своїм повним іменем в згаданих часописах навіть деякі польські вчені. Розуміється, що подібних вистав інших українських земель вже не можна було улаждувати. Приготовану вже чергову виставку Полісся уладжено, як звичайний показ дотичних музейних збірок, доступний для всіх без особливих виступів, а виклади про Полісся відбулися, як доклади призначені для членів Товариства і запрошених гостей. Такі внутрішні «імпрези» не потребували зголошення на поліції, але і не принесли ніяких сподіваних доходів. Але польська влада осягнула свою мету: унеможливила одну культурну працю нашого Наукового Т-ва і спричинила йому прикрі матеріальні втрати.

Другим подібним «подвигом» крайової польської влади була конфіскація цілого XXXIII-го тому Збірника Мат.-Природничої Секції. В цьому томі поміщена була праця дійсного члена згаданої Секції, нашого молодого етномолога д-ра В. Лазорка про жуки Зах. України. В цій праці була згадка про деякі особливі роди жуків у деяких околицях Збаражчини і Поділля, при чому згадані околиці названі були «українськими». Отже поліція сконфіскувала цілий згаданий Збірник тому, що згадані галицькі місцевості лежать в Польщі, а не на Україні, забрала весь видрукований наклад, а також цілий зложений останній аркуш дотичного Збірника, в якому була згадана «небезпечна» стаття, начебто тому, щоби унеможливити дальший друк сконфіскованої праці — хоч задля цього вистарчило розкинути зложений аркуш та перемішати його черенки. Вияснення голови Т-ва, що дотичний термін «український» означає приналежність до української народності, а не до української держави, що згадані околиці лежать справді на етнографічно українських землях, що звкінці дотична праця є

строго наукова і поміщена в науковому видавництві, а влада до того часу ніколи не зборонювала нашому Т-ву уживати терміну «український» в його виданнях — не переконали городського старосту; так само не помогли ніякі просьби звернути забрані черенки: поліція конфіскації не відкликала і забраних черенок не віддала.

Супроти такого поступування крайової влади президія Т-ва вносила за кожним разом зажалення до міністерства освіти, а коли воно навіть не давало ніякої відповіді, голова інтервенював особисто в варшавському міністерстві освіти. Там приймали його дуже чемно і завжди обіцяли справу розглянути, але вкінці дотичний референт заявив, що такі справи належать до крайової влади, а вона має повну автономію, якої міністерство обмежувати не може. Після такої остаточної відповіді треба було шукати правди і справедливости в львівському воевідстві. Отож в половині червня 1939 р. голова Т-ва особисто представив воеводі вагу і заслуги нашого Наукового Т-ва для цілого українського народу і для науки загалом і звернув його увагу на поступування скарбової і поліційної влади супроти Т-ва та просив його охорони перед такою самоволею. Воевода не виявив ніякого зацікавлення предложеними справами і остаточно поручив звернутися до референта радника Тилька. Дотичний референт виявився дуже добрим знавцем діяльності наших культурних установ, він справді був дуже задоволений, що представник старого заслуженого Наукового Т-ва прийшов врешті до нього, запевнював, що він є прихильником свобідного повного культурного розвитку тієї частини українського народу, яка є в межах польської держави та що домагання нашого Т-ва будуть сповнені. Справді від того часу скарбова влада і поліція перестали докучати Т-ву своїми надто строгими вимогами і можна було надіятися, що надмірні податки будуть значно зменшені. Заходам згаданого референта треба також приписати те, що міністер освіти Свентославський в часі свого побуту у Львові відвідав наше Товариство.

Але назагал негативне наставлення урядових польських чинників до Наукового Т-ва спонукало Виділ Т-ва задалегідь шукати інших оборонців. Під цим оглядом була одинока можливість — польські консерватори. Хоч в тих часах в Польщі верховодили шовіністи — вшехполяки, то всетаки і в краю і варшавському правлінні консерватисти мали великі впливи. Як розумні політики, вони стояли на становищі, що українського народу насильством знищити не можна, що переслідування українського населення викликає обурення і спротив нашого народу, а тим самим спричинює великі труднощі молодій польській державі, яка потребує спокою для свого розвитку. Власне, завдяки згаданим консерватистам, вдалось Сільському Господареві здобути заснування Державного Господарського Ліцею в Черниці і це дало нам підставу надіятися, що при допомозі згаданого польського згрупування буде можна допомогти нашому Науковому Т-ву. За посередництвом д-ра Євгена Храпливого, директора Сільського Господаря і дійсного члена Істор.-Філ. Секції нашого Т-ва, Президія нашого

Наукового Т-ва нав'язала зносини з одним із представників згаданих консерватистів Станиславом графом Лосем, братом пок. графа Яна Лося, що був дійсним членом Філологічної Секції нашого Т-ва; на його руки в травні 1938 р. Президія Наукового Т-ва предложила меморіал, в якому, на основі дотогочасної діяльності нашого Т-ва, поставлено домагання урядового признання йому титулу і прав Української Академії Наук з відповідною державною допомогою. Така переміна зробила б наше Товариство залежним безпосередньо від варшавського міністерства освіти і забезпечила б його від ворожого поступування крайової влади. «Будемо старатися це зробити», сказав граф С. Лось, «та на це треба часу: Державний Господарський Ліцей вдалося нам здобути за 4 роки; надіюсь, що найдалше до 4-ох літ вдасться нам також і переміна Вашого Наукового Товариства на Академію Наук». Слід зазначити, що переговори з графом Ст. Лосем були ведені строго довірочно: про них знали тільки представники Т-ва: голова і проф. В. Сімович; заховувано їх в таємниці для того, щоби звістка про них не дісталася до прилюдного відома, бо тоді про них були б довідалися вшехпольські круги, які були б унеможливили всі заходи.

Рівночасно із змаганням здобути необхідні засоби для наукової діяльності Т-ва старався Виділ забезпечити належний розвиток цієї майбутньої поширеній діяльності. До того часу всіми справами Т-ва кермував його голова; це було можливе в тих часах, коли наше Т-во мало достатні грошеві засоби і коли була тільки одна журба: як з найбільшою користю ці засоби зужити? Коли ж після світової війни настали скрутні часи, тоді господарські клопоти забирали голові стільки часу, що він не міг як слід зайнятися науковою діяльністю Т-ва. Щоби цьому зарадити утворено при Виділі 1937 р., відповідно до ухвали Загальних Зборів того ж року, т. зв. Господарську Раду, зложену із звичайних членів Т-ва, досвідчених у веденні таких справ, яка, під проводом скарбника Виділу, мала займатися цілим господарством Т-ва. Рівночасно утворено Наукову Раду, зложену з дійсних членів, які належали до Виділу і представників всіх Секцій, яка, під проводом голови Т-ва мала дбати про належний розвиток наукової діяльності Т-ва. Коли ж пізніший досвід показав, що голова Т-ва, який по статуті відповідає за всю діяльність Т-ва, мусів в дійсності кермувати всіми, ото ж і господарськими справами НТШ, рішено відповідно змінити статут, а тимчасом на Загальних Зборах в червні 1939 року ухвалено ведення всіх господарських справ і провід Господарської Ради передати в руки заступника голови, а голові залишити тільки кермування науковими справами. Відповідно до цього особна Статутова Комісія під проводом проф. І. Витановича виготовляла зміну статуту: уложено два нариси: один передкладав утворення двох Виділів, наукового і господарського, другий передавав всі наукові справи особній Господарській Секції, утвореній із всіх звичайних членів Т-ва. Крім цього задумано заснувати особливе Товариство Прихильників Науки, яке дбало б власне про здобуття грошевих засобів, необхідних для поставлення наукової діяльності нашого Т-ва на належному

європейському рівні. Оба згадані нариси були вже готові в червні 1939 р., однак, з огляду на те, що зміна статуту мусіла мати вирішальний вплив на дальшу долю нашого Наукового Т-ва, рішено передати ці нариси новому Віділові до основного обдумання тієї незвичайно важкої справи.

Тим часом, цілком ненадійно, 1 вересня 1939 р. вибухла німецько-польська війна. До двох тижнів польська армія була цілком розбита і 17 вересня німецькі війська зайняли вже Литовське Берестя і передмістя Львова. Того ж дня, теж цілком ненадійно, російські війська переступили Збруч та, не стрічаючи ніде поважного опору, дня 22 вересня зайняли Львів, а до кінця того ж місяця цілу Галичину по Сян.

Вступаючи на Галицьку Землю начальство большевицьких військ заявило, що большевики приходять визволити українців з польської неволі та дати їм спомогу створити вільну Західну Україну, як складову частину Української Радянської Республіки. Для того представники головних наших установ, на нараді у президента Костя Левіцького, дня 27 вересня, вирішили залишитися на своїх місцях і взяти чинний уділ в будові тієї «Вільної Західної України». Але для того, що в комуністичному ладі всі матеріальні і духові потреби населення заспокоює держава, всі наші товариства й установи мусіли перервати свою правильну діяльність: Просвіта і Рідна Школа перестали діяти, а їх майно стало державною власністю, наші приватні школи удержавлено, а економічні і фінансові товариства стали державними установами. Наукове Товариство ім. Шевченка, як строго наукова установа, була виїмком в цьому загальному правилі. Большевицька влада обмежилася зразу до цього, що наші підприємства, книгарня і друкарня, дістали особливих опікунів, комісарів, без дозволу яких дотичні установи нічого не могли робити. Комісар книгарні велів їй негайно замкнути та дозволив отворити щойно тоді, коли з Києва прийшли радянські видання. Давний запас книжок переглядали пильно особливі цензори, які вирішували, котрі книжки можна продавати. Цензура була дуже гостра і дозволених до продажі книжок було дуже мало. Недозволені до продажі книжки згодом вивезено до фабрик для перерібки на папір. Комісар друкарні здержав негайно склад і друк всіх видань нашого Товариства аж до часу, коли від вищої влади прийде дозвіл на видрукування дотичних праць; та розпорядив, що загалом нічого не вільно друкувати без його дозволу. При цьому згаданий комісар пильно дбав про те, щоби з нашої друкарні не вийшло нічого, що було б незгідне з большевицькими поглядами і прийомами. Ось так, коли в листопаді 1939 року помер дійсний член нашого Т-ва, д-р Ярослав Гординський, і голова Т-ва дав видрукувати відповідну посмертну оповістку, комісар друкарні наказав з оповістки усунути знак хреста, бо «Академія Наук не дає на посмертних оповістках такого знаку».

В половині жовтня 1939 року приділено нашому Науковому Товариству аж двох товаришів комісарів; були ними: українець Давид Капичя і жид Іцко Каценелензон, який виступав під криптонімом

Ілля Стебун і мав бути членом Академії Наук УРСР і заступником голови її Відділу Шевченкознавства. Згадані комісарі зараз першого дня дістали від голови докладні вияснення про діяльність нашого Наукового Т-ва, але вони цим не вдоволилися, казали собі відступити особну кімнату на свою особливу канцелярійку і там урядували що дня ціле передполудня; там казали вони собі передкладати протоколи засідань Виділу і Секцій Товариства та його ділові книги і мабуть їх там докладно перевірявали. Голова Т-ва не входив з ними в ніякі зносини й вони його більше не питали про ніякі вияснення. Всі видання нашого Товариства студіювали пильно інші комісарі в нашій бібліотеці. В міжчасі відвідали наше Т-во один із секретарів Академії Наук УРСР, який цілком не цікавився дотеперішною працею Т-ва ані його потребами і якийсь високий достойник Всесоюзного Комісаріату Освіти в Москві. «Як іде тепер праця у вашому Товаристві та які його потреби?» запитав достойник. «Наукова праця потребує спокою й упорядкованих відносин, тому серед теперішніх неспокійних і непевних обставин поважна наукова праця не є можлива» відповів голова Т-ва на очевидний переляк приявних комісарів, які негайно забрали достойника з канцелярії Т-ва.

В міжчасі почалися арештування наших діячів і вивози їх з краю. З членів нашого Наукового Товариства арештовано д-ра Івана Брика, голову Просвіти та арештовано і вивезено проф. д-ра Володимира Старосольського, wraz з ріднею. Всевадно запанував жах, — життя в нашому Науковому Т-ві завмерло.

З кінцем листопада проф. К. Студинський, повернувшись з Києва, повідомив голову, що київське правління вирішило замінити Наукове Товариство ім. Шевченка на філію київської Академії Наук при цій заміні дійсні члени нашого Наукового Т-ва стали б членами Академії Наук; а що між нашими членами є безперечно багато противників радянської влади, яких годі наділювати такою почесно, то треба безумовно наше Наукове Т-во розв'язати. Президія не спішилася виконати це доручення. Та небавом на якомусь мітингу умових робітників заступник директора одного відділу комісаріату освіти при крайовому правлінню, Савченко, виступив з гострим нападом на неприявного голову нашого Товариства, закидаючи йому, що він в останній Хроніці Товариства написав що «особливе значення і важні завдання має Наукове Товариство під сучасну пору, коли Українська Академія Наук у Києві втратила всякі можливості плекати й розвивати незалежну українську науку». Згаданий чиновник закинув голові, що він не знає нічого про живу наукову діяльність київської Академії Наук, в якій також і українознавчі науки плекаються і розвиваються. Довідавшись про згадані закиди Савченка, голова негайно наступного дня пішов до нього та потвердивши, що він написав осуджений уступ в Хроніці подав причини, на основі яких він висказав такий погляд. А саме: Київська Академія Наук 1929 р. без ніякої припини зірвала всі зносини з Науковим Товариством ім. Шевченка і не тільки, що перестала присилати нашому Товариству свої видання, але навіть не

відповідала на ніякі письма нашого Товариства; в наслідок цього ми про діяльність Академії могли довідуватися посередно і принагідно з чужих джерел, які українознавчими науками не цікавляться; зате ми знали як сумно закінчив життя заслужений довголітній***...

... скликав голова Виділ Товариства який вирішив проголосити Надзвичайні Загальні Збори для розв'язання Товариства на день 14 січня 1940 р. Після цього голова попрацав членів Виділу, бо — як казав — на якийсь час мусить виїхати зі Львова. Діло в цьому, що завдяки Гансові Кохові, професорові берлінського університету, який був головою німецької переселенчої комісії у Львові, голова дістав дозвіл найближчим переселенчим поїздом дня 13 січня виїхати з краю. Оповідка про згадані Надзвичайні Загальні Збори появилася в часописах 9 січня. Ліквідаційні Збори нашого Наукового Т-ва відбулися справді означеного дня, без участі голови, який того дня був вже поза межами краю — але вони були скликані під примусом та проти виразних постанов § 39-го нашого статуту і для того незаконні, а їх ухвали неважні.

Як відомо, большевицьке панування не тривало довго: в перших днях липня 1941 р. Львів зайняли німецькі війська, а швидко опісля і цілу Західню Україну і життя української спільноти почало швидко відбудовуватися. Одначе в цій творчій праці наші діячі зустрінулися з несподіваною непоборною перешкодою: німецьке гітлерівське правління стануло на цьому становищі, що здобуті німецькими військами українські землі мають бути «життєвим простором» німецького народу, на якому тубильці-українці були призначені тільки до фізичної, а не умовної праці. В наслідок цього німецька влада не давала дозволу на відовлення діяльності нашого Наукового Товариства. Спроба перебудови нашого Товариства на «провідницький» лад та уможливлення йому законної діяльності під управою Провідника Українського Центрального Комітету була безуспішна. Закон правління Генеральної Губернії з дня 15 жовтня 1942 р. яким засновано Науковий Інститут ім. Шевченка у Львові — не був виконаний. Залишилася тільки одна можливість: вести наукову працю під покровом урядом призначеного Українського Центрального Комітету в Кракові. Ось так при згаданому Комітеті засновано Наукову Раду, як особний відділ Комітету для наукових справ. Проводив Науковою Радою голова Наукового Товариства ім. Шевченка, а після його виїзду до Відня, проф. Іван Зілинський. Діяльність Наукової Ради була з конечности популярно-наукова: вона улаждувала виклади, доступні для ширшого загалу, а що вона не мала права видавати друком ніяких творів, то деякі праці членів цієї наукової установи, відповідно приладжені для широких кругів освічених читачів, видавали видавничі установи Українська Видавнича Спілка і Бистриця. Докладніші відомости про Наукову Раду подав д-р Е. Ю. Пеленський у своїй цінній праці: «Українська на-

*** Тут бракує тексту з одної сторінки, яка пропала. З тексту виходить, що проф. Іван Раковський писав про долю Михайла Грушевського.

ука в Польщі за час війни (1940—1944)» (*Сьогодні й Минуле*, ч. 1, стор. 42—49).

Після розбиття німецьких військ і їх відвороту майже всі члени Наукового Товариства ім. Шевченка опинилися на скитальщині, переважно в Мюнхені й інших місцевостях в Баварії. Тут, в Мюнхені, за почином проф. Володимира Кубійовича та завдяки головно його заходам відновлено діяльність цього найстаршого нашого наукового товариства. Чергові Загальні Збори відбулися дня 30-го березня 1947 року.

Відновлене Наукове Товариство ім. Т. Шевченка відбудовує поволі і поступнево свою давню наукову діяльність українській науці й Українському Народові на пожиток і славу.

(Мюнхен, 1948)